

NÕIA TEGEVUS

163. Nagu kade oma silma ja suuga, niisama nõid oma nõidumisvahendite ja veelgi enam nõiasõnadega võib saata korda harilikule surelikule võimatuid asju ja kas või lausa imetegusid. Näed, ühel sügisel mehed vedand kord suuri paate rannale talvekorterisse; tuppa tulles üks mees olnud nii külmand, et pole saand omal vöödki ümbert lahti; teine tahtnud aidata teda, kuid mees vastand: “Mul pole sind vaja, — mul on endal, kes teeb!” ja siis ta hüüdnud kolm korda “leibišõn” (see olnud tal see kuradikeel), — ning käe külge panemata vöö kukkund maha (Pr 31 = S. 134). — Jutustaja isa ehitand üht laeva, ja kui see saand valmis, siis omanik läind kõrtsi, ostnud poole toopi viina, istund laeva päraotsale, viinapudel käes, ja hüüdnud: “Nüüd see laev peab minema!” — ja ilma inimkäe aitamata laev libisend vette sisse slorckt (L 106 = S. 134).

VARGAD TOOVD HEINAD KOJU (S. 134)

Va *Aúd'ziń*-talu peremees Nõuv-külas (natukene maad rannast eemal sisemaal) ajand kell kolm öösel naise üles ja käsknud liha keeta: varsti tulevat heinakoormad koju. Perenaine arvand mehe hulluks läinuvat, kuid keetnud ometi. Aga kella nelja paigu tulnudki kolm koormat heinu, — heinavargad ise sõitnud pimedas kogemata sinna. Peremees söötud neid ja tänand toomise eest, — nüüd ta lõpuks teadvat siis, kes õieti varastavad tema heinu. — Kuid nõnda nõiduda olevat ikka kole raske kah.—Pr [232.].

HEINAVARGA ARSTIMATU HAIGUS

Siin elab praegu üks mees, kes poisikesena asund Sasmagas. Sääl olnud ka üks juut, kes sõitnud maad pidi ringi kaubeldes kirbu-krabuga. Juut küsind poisi isalt, andku see temale poisike kaasa hobuse järgi vaatama jne. Nii läindki juut poisiga teele.

Ühes maanteeäärses talus, tee äärel, kus suur kivist heinaveosild viind tallipäälsele, läind juut talli pääle, et hobusele heinu varastada. Poisike läind kaasa. Talli pääl ta näind, kuidas väikesed valged lambad karjakaupa mööda tallipäälset heinte sees ümber joosnud. Linnas kasvand laps ta olnud, lammast ta küll oli näind, sellest aga, kas lambaid tallis või talli pääl hoitakse, ei teadnud ta midagi. Niipalju küll pannud tähele, et juut kogu aeg olnud vagusi, nagu ära hirmund, ega ole julgend kõrvale vaadata, muud kui enda ette. Siis nad saand koti heinu täis ja viind vankrile. Kui hakand edasi sõitma, kukkund äkki nagu suur kivi potsti! nende vankri taha maha. Juut pole ka nüüd taha vaadand, muudkui annud hobusele piitsa.

Nii nad käind oma kaubaga mõni aeg ümber ja sõitnud siia linna, tagasi. Varsti aga see juut jäänd haigeks ja läind arsti juurde. Käind ühe ja teise juures, aga abi pole saand. Pole keegi tunnud, mis haigus tal on. Viimati juut saand kokku ühe säälnurga inimesega, kuspool tal see heinavargus olnud. Kaevand ka sellele oma häda. See küsind: “Aga vast sa oled midagi halba teind?” — Juut ütelnud, et ei suuremat midagi, natuke heinu ühest kohast võtnud. Rääkindki selle heinavarguse loo ära, kuidas sääl lambad heintes joosnud ja nagu kiviga, järele visatud. See mees siis ütelnud: “Sinul tuleb minna tema juurde andeks paluma, muidu ta sind ei andesta (“ei lase lahti!”)”

Sõitnudki siis juut sinna tallu ja palund peremeest, et see teda andestaks. See ütelnud: “Kui sa lubad, et sa minu asju enam ei puutu, siis ma sind võin andestada küll. Mis sa mujal kohas teed, see pole minu asi.” Juut siis lubandki, ja peremees töotand andestada. Juut sõitnud linna tagasi ja olnudki terve nagu enne. — L Lnb 673/5 (7).

LESTAVARGAL VESI IGALPOOL EES (S. 134)

Liivlased sõitnud lestakoormatega Riiga. Jäänd öömajatama võõrastemajja. Perenaine saatnud õhtul pimedas oma tüdruku lesti varastama. See läind koorma manu, kuid pole pääsnud enam tagasi, vaid karjund ja hädaldand aina, et uppuvat ära, igalpool olevat vesi ees. Siis liivlane tulnud välja, naernud ja nokkind, et mida see tüdruk siis otsind säält koorma mant, kas läind lesti varastama või? Ja suure häbistamisega ta lasknud tüdruku minema. — Sest ajast pääle pole kunagi juletud puudutada liivlaste koormaid, sest kardetud liivlasi koledasti nende nõiakunsti pärast.

See kunst ise olnud selline: kui meri uhub randa uppunu, siis torgatakse nõelaga kolm korda selle ninaluud vastu päeva ja hoitakse see nõel enda või oma asjade küljes, — siis igauks, kes läheb neid

puudutama, näeb igal pool silmade ees vett. — Pr [273.] (teinekord nõiutakse lehmale järve ette (Kl Saar) — vt. § 165: Paigale seismapanek).

Harilikumalt nõia tegevus ei piirdu ainult ilmsüütute imede tegemisega või enam hää kui paha poole kalduva nõidumisega, vaid on sihitud peamiselt just halva ja õnnetuse tootmiseks kaasinimesile. — Nagu kade (vt. § 154) samuti ka nõid võtab hällilapsel une ära, paneb ta nutma ja karjuma (Pr, V), ajab poisid-tüdrukud üksteise vastu hulluks (L, Kr), saadab haigusi kaela (Pr), jah, isegi libahundiks, painajaks ja muiks olevusiks moondab ta tigidas meeles oma kaaslasi (Pr 17). Ta nõiub inimese mõnikord nii ära, et see ei saa liigahtellagi enam, vaid tõmbub kangeks ja kõvaks kui surnu (Sr); ta suretab inimese jala ära (Pr), paneb inimese enda põdema, nii et see kuivab päris kokku, ja kui ei saada vasturohtu õigel ajal, siis sureb koguni ära (Pr); teinekord nõid teeb inimese hulluks (Pr — vt. Kr 79, § 160), saadab ussid kõhtu (Pr) ja täid selga (Kr). Eriti saarlased osand täisid selga panna, nii et iga päev vaheta särki ja siiski võta täisid säält kamalukaupa; saarlased rikkund ka loomi, kuid nõidu leidund Liivigi ranniku rahva hulgas (L Lnb 616 (3)). Va Suo Petõr Lüz-külas nõidund inimesed nii ära, et need pole võind enam süüa: andnud sellist rohtu, et neil tekkind kärnkonna kõhtu (L 25 — S. 134). Kellegile mehele tulnud rannal vastu võõras ja pakkund pudeliga viina; mees joond tühjaks ja surnud; pärast leitud pudelis ussike; mingi nõiatemp see siis igatahes olnud (Pr [17°] = S. 134).

NÕID SURETAB OMA NAISE KALAVARGUSE PÄRAST

(S. 134)

Vaid-külas Zuonkõ-talus üks vana Juri olnud nii tige nõid, kes pole andnud süüa isegi oma naise lapsele mitte. Kord ta saand merest palju vimmakalu, ja naine andnud siis tütrele kah kolm-neli kala. Vanamees saand aga aru, et on võetud kalu, ja hakand taga pärima. Naine saland maha. Siis mees saajatand: “See, kes minul neid kalu on võtnud, see jookseb nagu kala mööda vett (?kuiva?), kuni ta sureb!”

Vähe hiljem naised laotand ühel hommikul võrke rannal võrguvabadele kuivama. Sää Juri enda naine hakand jookksma, vaht suust väljas nagu kalal kuiva pääl. Teised naised käind küll Jurile pääle, et ta “laseks lahti” hädalise, — see ju ta enda naine. Kuid Juri vastand, ta ei saavat enam, ta olevat nii “ära pannud”. Ja järgmisel päeval naine surnudki ära. — Pr 71.

NÕIASÕNAD KÕVERDAVAD SUU KÕRVUNI (S. 134)

(Vt. ka § 165: Kättemaks sigade nõidumise eest. — Tüübiline näide, kuis igasugu haigused ja hädad viiakse kausaalsesse rippuvusse nõidusest)

Jutustaja enda ämmal teine minija osand nõiduda. Ta läind päälepoole tuult, nii et ämm jäänd tuule alla, ja “lasknud” neid nõiasõnu ämmale pääle, et katsuda, kas need tõesti ka mõjuvad. — Ämm läind pärast noorema pojaga metsa heina niitma ja tundnud, kuis temal suu hakand tõmbuma ühte külge kõveraks. Nad läind pojaga lõunat sööma, ja poeg ütelnud: “Sul on suu kõrva juures!” Ämmal olnud nii valus, et pole saand kuidagi olla. Siis nad läind va Pipi Kõrli manu, ja see oma kunsttükkega keernud suu taas vanna kohta tagasi. Minija seletand, ta tahtnuvat vaid proovida sõnu. — 1 Kr 80, 2 Kr [255].

Iseäranis tigidaks muutuvad nõiad, kui nad satuvad üksteisega vastamisi ja hakkavad kiusama teineteist, kuis iganes võivad. Tegelikus elus selline üksteise nõiakspidamine toob paljugi vastastikust tüli, kiusu ja õnnetust, ilma et sel tihti tõelist alust oleks olemaski.

NÕIAD VASTAMISI (S 135)

Jutustaja vanaisa vanda-õde pidand üksteist vastamisi nõideks ja rikkund iseenda loomad kõik sellega ära, et üksteise kartuses söõtnud loomele sisse igasugu rohte (Kui hästi selgitab juba see üksainus lausegi nõiduse ja ebaususe lähtekohti tegelikus elus: teist kahtlustades rikutakse ise!). Samuti kaks Irekõla meest — Klouz ja Didrik — suurustelnud vastamisi oma nõidusega ja tahtnud võita teineteist ära. Tüli tekkind nende vahele sellest, et Klouz tulnud kord kõrtsist joobnult koju ja tal olnud teel igalpool vesi ees, ta sumand aina nagu jõge mööda. Külarahvas kõnelnudki, et ta pidand kuuvalgel oja oma teeks ja tulnud tõepoolest mööda oja. Kuid Klouz süüdistand Didrikut nõidumises, kes saand vihaseks ja kättemaksuks katsund kord koos oma vennaga lõigata Klouzi keele suust välja. Ometi Klouz pääsnud põgenema ja suurustelnud siis aina, et Didrik ei saavat teha talle enam midagi, sest ta saanuvat kätte Didriku kulsti = „nuovälka” (vt. § 160) ja pannuvat selle vastu voolu. — Ir Ket 28 (3).

TARK VÕIDAB NÕIA (S. 135)

1) Pizas olnud ennem Būnt'ik-talu pool metsas veel paar üksikut talu, mida praegu enam pole. Praeguse vana-Būnt'iku isa, vana Mieriñ, olnud aga suur nõid ja teind naabreile alati kahju. Üks neist läind siis Windausse, kus olnud keegi raagude-kubjas, s.o. mees, kes valvab tuiskliivale laotet raagude järgi, kes olnud neis asjes tark. See käsknud Piza mehel sõita vankriga mööda metsa, hästi mööda künkaid ja kände ega mitte kedagi pääle võtta. Nii tehtudki. Vana Mieriñ olnud varsti vankri taga, joosnud päev otsa kaasas ja palund, võetagu teda ka pääle. Ei ole aga võetud. Teinepäev olnudki vana Mieriñ haige, naabrid aga terved. Nii tulnud neil aga mitugi korda Windaus käia abi otsimas. — Ir (< Ii) Lnb 702 (4).

2) Kuolka-külas Ūš ja Vanāgōr (~ Vagar) talude peremehed nõidund vastamisi üksteise elajaid, nii et need lõpnud otse ära, pannud üksteisele usse just äsja lüpstud piimase ja just ahjust väljavõetud leivasse. Vanāgōr peremehel laut jäänd juba üsna tühjaks lehmest, ja isegi surnud loomad kadund öösel ära. Siis Vanāgōr läind ühe targema mehe manu ja jutustand sellele oma häda. Tark õpetand, mingi ta öösel lauta ja katsugu püüda kinni asi, mille ta sääļ leiab. Peremees leidnudki tallis lendleva linnu, püüdnud selle kinni ja pannud nii ära, et see pole pääsnud kuhugi. Samuti tark õpetand, et kui tal peaks koolma veel mõni loom, siis matku ta see nii, et keegi ei saa seda enam kätte. Peremehel siga surnud ära, ja ta matnud selle, et keegi pole teadnud, kuhu. Muu rahvas arvand, et ta matnud selle tuppa põrmandu alla. Selle järele aga see pahategija vana Ūš jäänd haigeks ja surnud ära. — V 109.

164. Õige meelsasti nõiad teotsevad pulmas: nõiuvad laulatusele sõidul või koju tagasitulekul hobused ühele paigale seisma, nii et need ei liigu enam sammugi (L), võtavad pulmalisilt söögiisu ära (Pr) ja moondavad mõnikord pulmalisi libahuntteks (Pr—vt.§ 185). Sellepärast ollakse pulmas ka väga ettevaatlikud nõidade ja kadedate vastu, nagu see peegeldub paljudes pulmakombeis, millede jälgimine ei kuulu aga enam siia. Esitagem ainult paar lookest nõia esinemisest pulmas (Vt. Lätis Šmits, LPT III 426/30).

NÕID VÕTAB PULMALISILT SÖÖGIISU (S. 133)

Üks nõid saand pulmas vihaseks lihtsalt sellepärast, et peremees pole saand tulla talle kohe vastu ega võtta tend tulekul vastu, ja nõid teind nii, et ükski pulmaline pole tahtnud enam süüa. Siis tulnud keegi teine targem nõid pulma, ja see teind taas nii, et inimesed saand jällegi süüa ja juua, kuna nõid ise pidand püsima söömata. — Ii 44 (Vrdl. LP VII 688).

PEIU LELL MÕRSJALE ÕLUT PAKKUMAS

(S. 128 + 133)

Ühe peigmehe lell olnud va kunstimees. Sellepärast peig hoiatand juba enne pulma oma pruuti, et kui see lell peaks andma talle pulmas midagi süüa, ärgu ta siis söögu, vaid poetagu esimene suutäis ikka maha, ja kui lell pakub kannuga õlut, pidagu siis pruut meeles ja heitku tilk põrmandule (See on üldse kombeks, et esimene suutäis õlut või viina lastakse juues maha, sest see olevat ära nõiutud, sellega võivat juua endale mingi häda sisse, kõik paha olevat õllet kohe kõige pääl, tantsivat ülal (Pr). — Vt. § 156). — Pulmas peigmeest-pruuti istund kõrvu. Sääļ lell tulnud õlletoobiga ja pakkund mõrsjale: “Teie siin istute nii, jooge n'd teie kah!” Pruut võtnud kannu vastu, peig müksand külge. Siis pruudile tulnud meelde, ja ta lasknud esimese suutäie maha. — Kus vanamees saand vihaseks: “Mis sa oma kunsttükkega siia tuled? sa võid minna minema! Mis sa mõtled või, et ma su “paatreid” ei tea?!” Nii vihastund see vana siis (Täitsa arusaadav, et lell haavus tilgutamise ja müksamise pärast ja sai vihaseks, aga samuti arusaadav, et tema vihastumine andis teistele veelgi enam põhjust pidada tend tõesti päris nõiaks, — ja nõnda need “nõiad” tegelikult kergesti kujunevadki!). — Pr 125.

SEISMA NÕIUTUD PULMAHOBUSED

(S. 133) (Vt. ka § 165: Paigale seismapanek)

Piza-külas sepal olnud pulm. Seda peetud siin Bēl't'a-talus (L) ja siis sõidetud siit Piza-külla. Pandud hobused ette, kuid need pole liikund paigast, pole läind õuestki välja, olgugi et neid löödud ja pekstud. Pruut olnud “selline” (s.t. raskejalgne), ta istund vankril ja võtnud sellepärast oma pruuni koera sülle. Naised juba enne käsknud teda visata koera sülest ära, kuid pruut pole visand. Kui aga hobused pole saand paigast, siis ta viimaks visand koera vankrilt. Pulmaliste seas olnud ka üks kapteninaine Windaust. See võtnud koera sülle ja käind siis kolm korda hobuste ees edes-tagasi maa poole ja mere poole ning

teind ise koeraga õhus nagu ristimärki, istund siis koeraga vankrile ja käsknud kutsaril sõita. Ja siis hobused läind, mis lennand. Jutustaja näind seda iseoma silmaga. Naised arutelnudki siis omakeskis, et see olnud vist mõrsja esimese peiu nõidus selle pärast, et mõrsja jätnud ta maha ja läind teisele. — L 79.

„NÕID PANEB NOORPAARI MAGAMA” (S. 133)

Üks nõid läind kellegi teise mehega kuhugi pulma ilma kutsumata. Nad istund ahjupengil. Kui tulnud öine söömaaeg, siis viidud neile kah natukene süüa, nagu külameestele kunagi, laua veerde neid pole kutsutud. Siis nõid saand vihaseks, ja üks sääl ligidal istuv vanaeit kuulnud, kuis nõid käsknud oma kaaslast: “Võta peerg, mine piipu suitsetama pliidi ette, kus süüa keedetakse, süüta peerg mõlemast otsast põlema ja too siia.” (Nõnda sel nõial olnud siis sulast kah vaja kaasa). Teine küsind: “Mis sa teed siis sellega?” Nõid seletand: “Kui pruutpaar heidab magama, siis mina selle peeruga panen nad igavesti magama, kui nad mulle hästi ei maksa.” — “Kuis sa saad seda teha?” — “Vaata nõnda: kui ma keerutan seda peergu üheksa korda vastu päeva, siis nad magavad ühtsoodu oma und.” — “Noh, ja kuidas siis sina teed nad tagasi?” — “Ah, kui ma keerutan taas üheksa korda tagaspidi päeva, siis nad ärkavad jälle üles.”

Ning, jah, pruutpaar läind magama, see vanaeit aga kuulnud sala nende kõnelust päält. Hommikul mindud äratama noorpaari, et aeg on tulla einele, — pole saadud ärkvele. Pole ka teatud, kuhu ta pannud selle pulga, selle peeru. Nemad ise olnud sääl ahju veeres, need kaks kelmi. Siis vanaeit jutustand, mida ta kuulnud. Olnud vaja saada see peerg temalt kätte. Teisiti pole saadud, kui viidud õlgi põllule ja ähvardet teda ära põletada, — vaata, sääl peigmehe sugulaste seas olnud üks targem mees, üks suurem nõid, ja tema läind selle nõia manu ähvardama, et kui sa ei anna pulka tagasi, siis viiakse ta kohe tulele ja põletatakse ära. — See saland maha, ta ei teadvat mitte kui midagi. Siis pekstud tend niipalju, kuni saadud peerg temalt kätte, ja äratet siis noorpaar üles. Ning pärast peetud ilusasti pulmapidu, — vaata sa näed siis, milliseid metsloomi on olnud vanal ajal, jajah. — Pr 46 (vrld. LP VII 677).

165. Mitte ainult inimest ennast ei vaeva nõid, vaid ta rikub ära ka kõik inimese töö ja toimetuse olgu siis kodus, põllul, merel või kus tahte; iseäranis palju häda ja õnnetust nõid toodab veel karjale ja hobuseile (vrld. § 150). — Alatasa kuulukse hädaldamist, et õlu ei “ela”, s.t. ei kääri, et keegi on nõidund selle ära; kuid selle vastu teatakse ka abinõu: adraraud köetakse tuliseks ja pannakse õllesse, siis see hakkab taas “elama” (V) (õlle käärimisest vt. veel § 80, LRU I 234). Mõnikord juhtub merel nii, et paat jääb järsku paigale ega liigu enam kuhugi, — siis on pahandet kah mõni nõid ära, kes pannud paadi kinni (Pr). Samuti nõiutakse võrgud ära, et kalu ei lähe enam sisse, tee mis tahes (Kr, Pr) (vt. ka eelpool § 150). Nõiad saand hakkama isegi sellega, et saatnud hiired ja rotid parvede kaupa külast külla (Sr, Pr, V). Kõige enam kõneldakse loomade nõidumisest: nõiad panevad loomele täid selga (L 25, Kr, Pr), ajavad lehmad verd kusema (Pr — vrld. § 153), võtavad oma sõnadega loomelt söögiisu ära (Kr), et lehm tahaks küll süüa, aga ei või (Kl Saar); mõnikord tekivad piimasse ussikesed kohe pääle lüpsmist (Pr, V 109), mõnikord pullid “ratsutavad” lehmi suve läbi (Kr, Pr), sagedasti hobused söövad heinte asemel oma sõnikut (L, Ii, Ir, Pr) jne. Tihti juhtub sedagi, et nõiad “panevad” hobused seisma ühele paigale, iseäranis pulmas (L 25, L 79 — vt. eelpool § 164), aga ka muidu kõrtsis, laadal ja mujal (Pz). Mõni nõid paneb hobusele ette otsekui seina või müüri (Ii, Pr), mõni järve või suure jõe, samuti ka lehmale (Kr); kui leitakse mõni tark inimene, kes mõistab “ära võtta”, siis loomad lähevad taas edasi (Kr). Ometi teatakse sellisele hobuse seismapanekule ka reaalsemaid põhjusi: olevat lihtsalt vigurimehi, kes kõrtsi ukse ees või pulmas panevad hobuste nina ette hirmsasti haisvat pärgelpaska, mispärast hobused aina taganevad, kuid edasi ei lähe; siis need mehed töötavad kaotada “nõiduse”, kui antaks aga neile palju viina (Pz). — Kord Dondangeni laadal üks İra-küla mees võidnud juudi hobusel aisad pärgelpasaga, pole öelnud sääljuures ühtki sõna, kuid hobune läind ainult tagurpidi; juut palund ja palund — ja siis mees aina “puhund” sõnu mis podisend, kuna ise pühkind ja nühkend endamisi pärgelpaska ära, — ja hobune hakand minema taas (Pz 12 — S. 132).

Vaadelgem nüüd üksikuid lugusid ja kirjeldusi, mis valgustavad liivlase igapäevast elu ühest nii iseloomustavast küljest.

NÕIUTUD VÕRGUD (S. 134)

Jutustaja enda mehel olnud hääd püügiriistad ja ta saand alati palju kalu, läind sääl aga kord ühe mehega kuidagi natuke riidu, — ja korraga kalad kadund ära! Sel teisel mehel olnud lesti, temal ent pole olnud muud kui ainult merekarbikesi ja aurikute sõepuru vadas. Siis mees läind ühe targa manu,

saand sellelt rohtu, pritsind võrgud üle ja saand jälle palju kalu, kuna sel teisel mehel saak jäänd väheseks. — Pr, 32.

ROTTIDE RÄNNAK KÜLAST KÜLLA (S. 134)

Oma kuuskümmend aastat tagasi vana Brökša (Sr) Klouz tulnud Ire-külast koju. Siis siinpool Kaln-talu Joukšt-oja ja Sikrög-küla vahel talle tulnud vastu niipalju rotte (1) ~ hiiri (2), et kõik ranniku liivakütkad olnud neid täis. Vanamehel hakand nii hirm, et ta ronind puu otsa üles. — Hiired põgenend sellepärast Sikrög-külast ära Irele, et Sikrög-küla nõiad pole andnud neile armu oma külas, saatnud ära. — 1 Sr 12, 2 Sr 104.

HÄRJAD RATSUTAVAD LEHMI (S. 134)

(FFC 66 esitab need lookesed eksikombel S. 129 all)

1) Kord üks karja tüdruk suurustelnud karjas, et ta võib “panna härgi”. Kuid teine karjatüdruk pole olnud kah tosu ja sõnand vastu, et siis tema taat paneb tüdrukule endale härjad selga. — Või Jeesu, siis tema küll ei tohtivat, hädaldand kohe esimene. Kuid ometi, hiljem seesama tüdruk olnud kuskil talus teenijaks, ja siis sel perenaisel kogu suve härjad ratsutand lehmi. — Pr 42.

2) Alles 1920. aasta suvel Pitrög-külas üks naine — enam noor kui vana — pannud lehmele härjad selga. Asjata otsitud abi, käidud läbi kõik arstid, toodud rohte, ähvaret tappa maha see naine, kui ta ei “vöte ära” härgi lehmade päält... — midagi pole aidand. — Pr 54.

KÄTTEMAKS SIGADE NÕIDUMISE EEST (S. 132)

1) Sānag-külas Giert-talus eland vana Klouz Krouz, kel olnud väga ilus suur siga. Samas külas L'ül'a-talus eland teine vanamees oma naisega, kes olnud mõlemad suured nõiad ja nõidund selle sea ära, nii et see surnud. Siis vana Krouz läind otsima targemat inimest, kes teeks nõiale sedasama, mis see teind seale, ja ta leidnudki sellise targa. Kui Krouz tulnud koju tagasi, kohe see nõid oma naisega jäänd haigeks — mehel pää paistetand üles ja suu tõmbund kukla taha. Ja see mees surnudki ära, kuna naine saand ühe arsti abil terveks, — säälsamast külast Didrik Reffanberg Üdürga-talust teind naise terveks, kuid öelnud naisele: “Seekord ma su veel päästan. Kui sa teed aga veel kord nõnda, siis kurat võtku sind, mina enam ei aita!” — Kl 18.

2) Jutustaja ema andnud ühe noortest põrsaist ka nõiamoorile. See käsknud emal võtta ta seeliku altotsast kolm tuttu ja visata sealauta: siis põrsad menestuvat hästi. Ema võtnudki ja teind nõnda, kuid põrsad läind raisku, inisend ainult ja pole söönd midagi, vaid surnud. Siis üks vanamees tasund nõiduse: ta lasknud matta sea ja põrsad just nii, nagu need kukkund maha, pää põhja poole, ja lugeda säääl sõnu. — Teisel päeval lapsed mängind rehes, kus ülal partel seisnud tagavara-puusärk, ja nõia oma poeg näidand sõrmega: “Va, kus minu taadi puusärk!” Puusärk kukkund ülalt maha. Lapsed joosnud karjades välja, et säääl on kurat sees. Aga nõid olnudki samal päeval suremas haige, otsind veel jutustaja isa taga ja kärvand samal päeval, ise kõik roheline. Ja tema pandudki salaja sinnasamasse puusärki. — Pr 187.

3) Umbes samasugust sealugu kirjeldab ka sündind liivlane Albinus Berthold läti ajalehes „Dzimtenes Vēstnesis” 1914, No 235. — Kellegil surnud nõiutud siga. Mees ühe sõnatarga nõuandel matnud sea ja llegend issameie pääle, jättes välja sõnad “ja anna andeks meile meie võlad, kui ka meie anname andeks oma võlgasile”. Varsti sellejärele surnud süüdlane nõid (V).

PAIGALE SEISMA PANEK (S. 132)

1) Vanasti üks sõitja sõinud mööda teed. Tee läind mööda ühest mõisast, kus palju mehi löönd katust. Järsku hobune pole läind enam edasi. Siis va sõidumees llegend oma vankril rataste kodarad ära ja löönd ühe kodara katki, — kohe ka üks mees kukkund katuselt maha, jalaluu katki, kuna teekäija sõitnud edasi. — L 180 (loo üleskirjutaja liivlane on pannud päälkirjaks sellele “Tee-ema”, ilma et siin tee-emaga (vt. 58; LRU I 109) midagi tegemist oleks).

2) Kükš-talu (Pr) põlluveeres olnud varem sepis, mida jutustaja isegi lapsena näind. Vanasti olnud kombeks, et õhtul videviku aegu mehed läind kokku kas nüüd rätsepa juurde või taas sepa poole vestlema,

mis kuskil juhtund. — Nõnda siis ka seekord olnud palju mehi koos, jutustaja isa kah. Sääil tulnud üks sõites väga ilusa hobusega, et hoiataga kinni. Mees tahtnudki väga uhkelt mööda sõita, aga nõnda kui jõudnud sepise ukse juurde, järsku hobune jäänd seisma ega ole läänd enam edasi. Küll mees peksnud ja piitsutanud, kuid hobune hüpanud tagumisile jalgele, läänd küll tagurpidi, kuid edasi mitte.

Algul küll kõik väga naernud, kuidas sõitja oma uhkelduse lõpetavat, kuid siis vana sepp Ait'si läänd välja ja öelnud: "Sääil pole midagi naerda." Ota-talu katusel istund üks "maamees" s.t. lätlane ja tagund sindleid katusele. Sinna, kus olnud sepis, tulnud kokku kõik küla talude põlluvaheteed. Sepp vaadand Ota-talu poole ja öelnud: "Sellel lätlasel ma tahtsin juba ammu ühe jala katki murda!" Ta läänd vankri manu, lugend kodaraid vastu päeva ja murdnud ühe kodara katki, — hobune hakand kohe minema, kuid Ota-talu katuselt maamees kukkund maha ja murdnud jala katki. Sepp ainult näidand vasaraga lätlasele ja öelnud: "Nagu sa võisid teise hobusele panna kuradi ette tantsima, nõndasama sa võinuksid panna kuradi ka katusel sind kinni hoidma!" Aga sõitjale sepp ütelnud: "Teinekord ära sõida nii uhkelt teistest inimestest mööda, vaid soovi neile ka hääd päeva!" — Pr 276.

3) Kord viidud üht lehma müügile, ja tee pääl lehm jäänd järsku seisma ega ole liigahtund enam paigastki, hoolimata viijate suurest peksust. Sääil keegi eit tulnud manu ja sõnand: "Miks teie lööte lehma! tal on ju järv ees, seda ta kardab." Siis eit käänd kolm korda ringi ümber lehma ja löönd teda ristluile. Ja lehm astund taas rahulikult edasi. — Kl Saar (Vrdl. § 163: Lestavargal vesi igalpool ees).

4) Jutustaja vend sõitnud kord jõulu hommikul Ire-külast Sigrög-külla. Teel tulnud talle vastu mees, kes astund hobuse ette ja kiitnud seda. Vend sõitnud edasi, ent kui ta jõudnud juba küla ligidale, sääil hobune püsahund seisma ega ole läänd enam edasi kuidagi viisi, — vastutulija mees nõidund sellase müüri hobusele ette. Ning vennal pole jäänd muud nõu üle, kui ta pidand pöörduma koju tagasi, kuna hobune jäänd haigeks — Ir Saar.

5) Teine variant samast loost jutustab edasi. — Kodus pandud hobusele teised valjad ja mindud otsima meest, kes päästaks hobuse kinnipanekust. Kuid hobuse jäädes üksi õue, valjad olnud kadund ära — see nõid viind nad ära. Ja hobune jäänd haigeks. Kord metsasõidul üks sisalik ronind hobuse sõormeist välja, ja sellejärele hobune saand terveks. — Ir Saar.

6) L 79 (S. 133) — vt. § 164.

7) Pz 12 — vt. eelpool lhk. 54.

HOBUSED SÖÖVAD OMA SÕNIKUT (S. 132)

1) Jutustaja enda mehel hobused söönd kõik oma väljaheidetud sõniku kohe uuesti taas sisse. Siis kord kõrtsis üks „maamees” s.t. lätlane õpetand teda häda arstima. Mees õhtul arstindki tallis. — Teisel hommikul kohe üks peremees tulnud paluma kaasabi, tema hobused söövat kah oma sõnikut. Maamees kõrtsis keelnud küll, ärgu andku kellelegi midagi, kuid mees andnud ometi rohtu. Nii nende mõlemate hobused saand terveks. Kui ta poleks andnud, siis nõia hobused hukkuksid. Ning arstirohuks see maamees andnud "ros"-pulbrit. — L [108:].

2) Puojp pool Zetti'n-mäel eland üks väga aus ja õiglane müürissepp, aga ta pole saand pidada omal ühtki hobust, kõik läänd käest raisku. Kord ta sõitnud mööda teed. Hobune olnud nii lahja ja jõuetu, et jäänd seisma, pole jõudnud enam vedada. Säälsamas tulnud üks vana sant (s.t. kerjus), ja müürissepp jutustand sellelegi oma häda: ta hoolitsevat ja söövat hobust küll, aga see ei söövat muud kui oma sõnikut. Siis sant läänd metsa, lõigand ühe sellise pihelgase kepi ja öelnud: "Kui sa lähed nüüd koju, siis vii hobune talli, võta kuub seljast maha ja peksa selle tokiga hobust, palju aga jaksad, üle pää, silmade ja jalgade." — Teisel hommikul tulnud säälsamast naabertalust mehe manu üks noor poiss, kõik silmnägu, käed ja jalad puruks pekstud, et olnud päris sinine või must. Ta nutnud ja palund andeks ning tunnistanud üles oma süü. — Ii 46.

NÕID JÕULUÕÖL VÕÖRAS TALLIS (S. 132)

Eriti pühade öiti nõiad käivad loomi vaevamas. — Siinsamas Pitrög-külas üks vana mees Didrik Anštein sõitnud jõulu õhtul Dondangenist koju, viind hobuse talli ja näänd sääil ühe mehe ees nõidumas.

Mees katsund pista põgenema, kuid vana Didrik virutand talle enne veel piitsaga, nii et mees oiand üle mulgu hüpates äh ja äh aina. Kuid ometi hobune hakand põdema ja kärvand maha — selline ilus noor punane hobune. — Pr 25.

Asi läheb mõnikord isegi niikaugale, et peremees ise hakkab vaevama oma enda hobuseid, nagu see juhtund Pitrõg-külas Rända-talu peremehega: jõulu õhtul pererahvas olnud saunas, poeg hakand pärima, kuhu taat jäänd; hakatud otsima — “voi mind taevas!” — taat, mõistate, hobustetallis omaenda hobuseid nõidumas, et hobused kärvand kõik maha; poeg kolkind isa sellepärast mehemoodi läbi (Pr [2.], Kr 90 — S. 132).

Viimased esitet lugudest juhivad meid ikka ja ikka ligemale hoopis erilisele nõia tüübile ja nimelt loomi ja hobuseid vaevava painaja juurde, keda käsitleme allpool eraldi (pt. XII).